

Hvad skjedde 25. septbr. 1940

Av
direktør LORENTZ VOGT

102062

Den 25. september 1940 var administrasjonsrådets tid forbi. Det var avsatt. Denne enkle kjennsgjøring for stå klart for alle. Men hvad skjedde ellers? Derom hersker der merkelig nok den største uklarhet.

Den 25. september 1940 overtok tyskerne selv under Terbovens ledelse mere direkte makten og innsatte overensstemmende med Haagerkonvensjonens regler de nødvendige departementschefer som fikk tittelen «kommisariatske statsråder» — senere ministre. Om nordmenns rett til å motta opnevnelser har der gjort sig de mest delte meninger gjeldende. Noen objektiv undersøkelse på fritt grunnlag av forholdene 25. sept. og tiden derefter foreligger ikke. Undersøkeliskommisjonens grantking opphører med administrasjonsrådets tilbaketredelse — bortsett fra en noe overfladisk behandling av fykesmennene.

Forhandlingene forut som også resulterte i selve bruddet berodde på en trekantet kamp. Partene var Terboven og hans folk — Quisling og hans folk og tyskeren Scheidt — administrasjonsrådet, presidentskapet og deres støtter. Resultatet var i virkeligheten et nederlag for alle tre parter — og også en delvis seier for alle tre.

La oss begynne med administrasjonsrådet. Som forhandlingene var forløpet måtte administrasjonsrådet og presidentskapet ut av affæren. Med den brede posisjon som administrasjonsrådet hadde i befolkningen samtidig med dets altfor begrensede og ensidige sammensetning var der fare for store utglidninger. Administrasjonsrådet hadde gjort sin gjerning.

For Terboven betegnet bruddet et nederlag. Terboven hadde ønsket et positivt resultat av forhandlingene om Riksråd. Han ønsket ikke et Quislingstyre. Dertil visste han for meget om Quislings makt og forbindelse med Berlin. Terboven var Relohskommisssar og ønsket at alle ting i Norge skulde gå via ham og fæke velen om Quisling-Ræder-Rosenberg-Hitler. Den første offisielle

nevnt et riksråd. Rådet skulde opnevnes av Stortinget for å skaffes legal basis og autoritet, men hensikten var å gjøre det til et redskap i Terbovens hender. For Terboven var makten det eneste saliggjørende. Men Quisling som også strebet etter makten motarbeidet ham gjennom sine venner i Tyskland og hos Hitler personlig.

Da så Terboven fremla planen om riksråd i Berlin var Hitler bearbejdet på forhånd og planen vant ikke hans bifall. Hitler bestemte demot at N.S. skulde delta i regjeringsdannelsen på avgjørende måte.

Dette var imot Terbovens ønske, men han blev nodt til å bøye sig. Han søkte nu et påskudd til å avbryte forhandlingene. Dette fant han i sitt angrep på stortingsmennene og presidentskapet, hvilket i virkeligheten var mot hans overbevisning. Det hele var kamouflasje. Han måtte gi det utseende av at han var enig med Hitler og de som stod ham imot i Tyskland ellers vilde hans stilling hos Hitler bli rokket.

Denne tingenes utvikling som innebar en seier for Quisling ikke bare ergret Terboven, men opentde hans raseri og han motarbeidet derfor Quislings planer med alle midler.

Han henviste til Quislings flasko i april dagene. Til den minmale tilslutning N.S.-partiet hadde i det norske folk, som gjorde at det ikke var regjeringsdyktig og påvirket derved stemningen i Berlin slik at Quisling måtte gå med på et kompromiss hvorefter det ganske visst skulde opnevnes en regjering, men Quisling skulde foreløbig stilles utenfor og der skulde på grunn av N.S.'s svake stilling opnevnes fagfolk utenfor partiet. Under opholdet i Berlin (juli-august) 1940 blev det tilkjennegitt Quisling at han måtte gå med på et slikt kompromiss, hvad Quisling måtte bøye sig for.

I tiden fra 25. august til 25. september lyktes det Terboven å få modifisert dette kompromiss derhen, at det heller ikke skulde opnevnes noen regjering men et kommissarstyre. Terbovens håp var at det skulde lykkes ham å umuliggjøre Quisling slik

Brev til Tønsbergs Blad

Fortsettelse fra 6. side.

Rettelse til „Ugle“ referat.

Hr. redaktør!

I den sammentrengte form som mitt foredrag om Frankrikes problemer var referert i Tønsbergs Blads den 10. des. er det dessverre enkelte punkter som er egnet til å gi leserne en feil oppfatning av hvad som uttalt i fordraget, og jeg tillater mig å be om spalteplass for et par korrigeringer.

1. Under omtalen av utdannelsen i Frankrike gjorde jeg opmerksom på at den franske ungdom forlot skolen i en gjennomsnittsalder av vel 14 år, mens den i USA var vel 17 år. Da det er i den siste delen av skolegangen man får fagutdannelsen, vil dette bety at den amerikanske ungdommen gjennemgående hurtigere vil kunne opnå full effektivitet i arbeidslivet. Men dette er ikke ensbetydende med at utdannelsen i Frankrike er dårlig. På direkte spørsmål fra en av gymnasiestene hevdet jeg at kunnskapsnivået i den franske skole lå høit.

2. Hvad råstoffmangelen i Frankrike angår festet jeg særlig opmerksomheten ved kull (ikke jern som landet har mer enn nok av).

Arne Bugge.

Hvorfor er enkelte av brønnene på Hvasser tomme?

Det er sørgelig tilstander her på Hvasser. Nu da det alt er langt på høsten og kulden når som helst kan sette inn, står brønnene på enkelte steder

innsats. (Ferdinand Schjelderup fra Norges Kamp for Retten side 189). Hølesterrett tok således her det motsatte standpunkt av det retten hadde tatt i april dagene 1940. Dette var også fullt saklig begrunnet. I april dagene var der dannet en fornædregjering. Derfor denne måtte Hølesterrett ta standpunkt. Det kunde nedlegge sine hverv, eller det kunde søke å gjennomføre en endring. Om 25. september uttalte derimot hølesterettsjustitarius Paal Berg: «Hadde vi grepet inn straks etter 25. september vilde aksjonsgrunnlaget vært mere abstrakt». Det er også riktig. Det kommissariske styre som var opnevnt 25. september var et lovlig styre overensstemmende med Haagerkonvensjonens regler. Det måtte være de enkelte kommissariats op-

mem sklar

ttåret Gage-

n 0. or fo- gabe-

iv- Ga- le til

tallet

ovens 80/84 gnin- lings-

nses 16/47, kom- ved-

3.

n,

Di. fra tecl

tomu

Hve-

dan-

er, s

for

har

Opp-

12—

en G

Han-

sjeer

vedk

av

for

gå-

orde

Men

ke

skje-

nen-

så

vår

fakt-

gjen

nale

glid-

Pe

fet i

tifer

kula

lede.

I

ikke

lær-

son-

bekt

S.

enir

ikke

dep-

gen-

Bisk hold

Stiftelsen norsk Okkupasjonsforhandlingsen forut som også resulterte i selve bruddet berodde på en trekantet kamp. Partene var Terboven og hans folk — Quisling og hans folk og tyskeren Scheidt — administrasjonsrådet, presidentskapet og deres slottet. Resultatet var i virkeligheten et nederlag for alle tre parter — og også en delvis seier for alle tre.

La oss begynne med administrasjonsrådet. Som forhandlingene var forløpet måtte administrasjonsrådet og presidentskapet ut av affæren. Med den brede posisjon som administrasjonsrådet hadde i befolkningen samtidig med dets allfor begrensede og ensidige sammensetning var der fare for store utglidninger. Administrasjonsrådet hadde gjort sin gjerning.

For Terboven betegnet bruddet et nederlag. Terboven hadde ønsket et positivt resultat av forhandlingene om rådsråd. Han ønsket ikke et Quislingstyre. Dertil visste han for meget om Quislings makt og forbindelse med Berlin. Terboven var Reichskommissar og ønsket at alle ting i Norge skulde gå via ham og ikke veien om Quisling-Raeder-Rosenberg-Hitler. Den første offisielle erkjennelse herav kom frem i rettsaken mot Johannessen, Sandberg og Ravner da Terbovens høire hånd Senator Otte sa: «Det var ikke gått som Terboven ønsket». Ottens meget bemerkelsesverdige replikk finnes såvidt sees bare i «Morgenbladet» reviderat fra saken. Den synes å ha gått sporløst hen over retten, over aktør og over forsvarer og dog lå der kjernen til forståelse av situasjonen og i høy grad til det berettigede i de ikke nazistiske statsråders overtagelse av deres stillinger.

Nel det var ikke gått som Terboven ønsket. Men Terbovens tale vil man si? Der forteller han jo hvordan han den heie tid har spilt med og narret de norske forhandlere for å konkludere med «at veien til størst mulig frihet for det norske folk» går gjennom Nasjonal Samling. Talen er ille. Men det er en simpel og redd — først og fremst redd — manns tale. Han forstod at han hadde rodd seg lenger ut enn Berlin anså for ønskelig. Antagelig har han også tenkt på den skjebne som rammet minister Bratler, da denne hadde forhandlet med de samme menn som Terboven hadde forhandlet med — i første rekke Hølesterettsjustitiarius. Han måtte forsvare sig overfor Hitler: «Se hvor lur jeg har vært». Nel, han hadde ikke vært lur, bare smålumpen og svak.

Den tyske regjeringsråd Korff, som var tilknyttet det norske finansdepartementet i 1941 har til en nordmann som han hadde embedsmessig forbindelse med gitt følgende uttalelse:

«For å forstå Terbovens tale må man kjenne bakgrunnen. Under utarbeidelsen tenkte han ikke på støttebukk på Norge eller nordmennene. Det var Hitler som høie tiden var i hans tanker og det var ham i stedet for myntet på. Det avgjørende for Terboven var nemlig å bevare sitt ansikt overfor Hitler og sine hender i Tyskland.

Terbovens plan gikk ut på å få op-

var kamuffasje. Han måtte ha det utseende av at han var enig med Hitler og de som stod ham imot i Tyskland ellers vilde hans stilling hos Hitler bli rokket.

Denne tingenes utvikling som innebar en seier for Quisling ikke bare ergeret Terboven, men opptente hans raseri og han motarbeidet derfor Quislings planer med alle midler.

Han henviste til Quislings flasko i april dagene. Til den minimale tilslutning N.S.-partiet hadde i det norske folk, som gjorde at det ikke var regjeringsdyktig og påvirket derved stemningen i Berlin slik at Quisling måtte gå med på et kompromiss hvorefter det ganske visst skulde åpnes en regjering, men Quisling skulde foreløpig stilles utenfor og der skulde på grunn av N.S.'s svake stilling opprettes fastolk utenfor partiet. Under oppholdet i Berlin (juli-august) 1940 ble det tilkjennegitt Quisling at han måtte gå med på et slikt kompromiss. Had Quisling måtte bøye sig for.

I tiden fra 25. august til 25. september lyktes det Terboven å få modifisert dette kompromiss derhen, at det heller ikke skulde åpnes noen regjering men et kommissariat. Terbovens plan var at det skulde lykkes ham å umuliggjøre Quisling slik at han aldri skulde komme til makten».

Leser man nøie denne redegjørelse som i høieste grad bærer tilforleilighetens preg forstår man: Det er spillet fra april dagene ved administrasjonsrådets dannelse som spilles om igjen men i ny innstudering og til dels med nye aktører. Quisling er uforandret den samme. Resultatet blir også for hans personlige vil det samme: Han settes utenfor — men er dog kommet sitt mål nærmere. Terboven spiller Brakkers rolle. Som Brakker vil han ha et slags norsk styre — men situasjonen er endret. N.S.'s makt er vokset. Han må nøie sig med kommissarier i de enkelte departementer, mens han håper på bedre tider, som aldri kom. Ravner, Johannessen og Sandberg fortsetter hver i sine departementer det arbeide og den motstand som Baehle-Wilg og Jahn hadde måttet gi op.

Ikke en N.S. mann slapp innefor de sirkler de behersket. I ett og ett kvart år inntil 1. februar 1942 holdt de hver sin skanse. De fortjener derfor den samme anerkjennelse — eventuelt den samme kritikk som er blitt administrasjonsrådets medlemmer til del.

Fordømmelsen av den skyldes en rekke legodsdannelser som har life med virkeligheten å gjøre.

Først har vi Hølesterett. Hølesterett var i det første et nytt og et nytt Hølesterett-op kampen. Sannheten er en annen: Hølesterett begynte etter en utredning av Hølesterettsdommer Klæstad ikke å foreta sig noe som helst. Men å errette det tidspunkt hvor retten selv eller rettsapparatet måtte bli angrepet. Det endte også å tre i forbindelse med de skapningschefene i departementene. «Det skrekkende syn blev under Hølesteretts hørings konferansen i januar 1942. Hølesterett var ved en rekke slike utvalgt burde ta stilling og gjorde i det røde det eneste han gjorde i

Hvorfor er enkelte av brønnene på Hvasser tomme?

Det er sørgelig tilstander her på Hvasser. Nu da det alt er langt på høsten og kulden nær som helst kan sette inn, står brønnene på enkelte steder

innsats. (Ferdinand Schjelderup fra Norges Kamp for Retten side 180). Hølesterett tok således her det motsatte standpunkt av det retten hadde tatt i april dagene 1940. Dette var også fullt saklig begrunnet. I april dagene var der dannet en forrederregjering. Overfor denne måtte Hølesterett ta standpunkt. Det kunde nedlegges sine hver, eller det kunde søke å gjennomføre en endring. Om 25. september uttalte derimot hølesterettsjustitiarius Paal Berg: «Hadde vi grepet inn straks etter 25. september vilde aksjonsgrunnlaget vært mere abstrakt». Det er også riktig. Det kommissariske styre som var oppnevnt 25. september var et lovlig styre overensstemmende med Haagerkonvensjonens regler. Det måtte være de enkelte kommissariers opptreden som eventuelt måtte fremkalle den fornødne reaksjon. Var Hølesterett ikke blitt grepet måtte retten logisk blitt sittende til 1. februar 1942.

Legenden forteller om den samlede nasjonale front som blev skapt i dagene etter 25. september. Det er også bare en legende. Sannheten er følgende: Man hadde etter 25. september 1940 de største vanskeligheter med å hindre utglidninger. Helt godt gikk det bare i og under de departementer som var under ledelse av de ikke-nazistiske statsråder: Finansdepartementet (Sandberg), forsyningsdepartementet (Ravner) og handelsdepartementet (Johannessen). Her blev N.S. holdt utenfor. Fra disse departementer utgikk der ikke én skrivelse som kan kritiseres. Der blev ikke foretatt én handling som kan dømme. Deras virke er trawlet igjennom. De ytre etater, de næringsorganisasjoner og nevnder som hørte inn under disse departementer fortsatte sitt arbeide uten svikt og uten å bli angrepet. Det gjelder fiskeridirektoratet, Norges Handelsstands Forbund, Norges Håndverkerforbund, Norges Industriforbund. Den norske Bankforening, Nevnden for industri og omsetning, de snart sagt utallige spesialnevnder, fiskeforbundsorganisasjoner osv. De tre ikke-nazistiske statsråder stod vakt og i av dette vakthold levde organisasjonene. I de øvrige departementer — de nazisterte departementer — var der ingen chef til å holde vakt. Tvert i mot chefen førte selv angrepet for handlingen om sin høie meget fordelaktige hensikt. En forklaring på dette må man søke i det forhold at departementene forholdsvis høie tiden passet. Her kom angrepet først fra Hitler. De nazistiske statsråder ble holdt tilbake og hadde høie tiden ingen anledning til å uttale seg. De nazistiske statsråder ble holdt tilbake og hadde høie tiden ingen anledning til å uttale seg. De nazistiske statsråder ble holdt tilbake og hadde høie tiden ingen anledning til å uttale seg.

vedt. gårbruker forlange påklifning av utmarken. Dette blev forsett, men for å få delt rettferdig, måtte Oppgårdsmyr tørrlegges. Og alle elerne fikk ordentlig rede på sitt og klare papirer. Men i dag, efter mange måneders tørke, blir denne gårbruker sett på med skjeve øine, og får skylden for at brønnene står tomme. Er vedkommende også skyld i tørken som herjer utover vårt land forevrig? Er han også skyld

faktum, at fylkesmennene bidrog til gjennomførelse av den nye kommunalordning. Der var også andre utglidninger.

Politidepartementets pågang skaffet masseinnlemmelse i N.S. Politiforening stod vaklende. Dets sirkulære var mere vilføende enn veiledende.

I Justisdepartementet var fronten ikke sterk og der blev utsendt sirkulærer med gode jøssingnavner under som i dag er uforståelige og meget beklagelige.

Sakførerforeningen og dommerforeningens sirkulærer om N.S. virke ikke bra. Det samme gjelder Kirke departementet: Kirken sløffet Kongen og Kongehuset i kirkebonnen. Biskop Berggravs sirkulære om forholdet til N.S. er vel kjent.

Av organisasjoner under Landbruksdepartementet kom Norges Bondelag straks i vanskeligheter. Det er riktig når dommer Ferdinand Schjelderup i sin bok skriver: «Da vi til slutt fikk vite at det vel forberedte angrep var slått tilbake med 108 mot 39 stemmer var lettelsen ubeskrivelig. Og takknemlige følelser strømnet såvel mot formannen statsråd Melbye som mot hans sikre rådgiver under all pågangen, professor Skele. Jeg hadde selv adgang til på hvert hold å følge Skeles innsats og vet hvad det betydde». Ferdinand Schjelderups varme omtale av professor Skele vil vinne almindelig tilslutning. Når professor Skele til tross herfor er kommet sterkt i bakgrunnen efter frigjøringen skyldes det hans overbevisning om at respekten for grunnloven, for lov og rett og en hederlig rettspleie er verdier som der ikke alene måtte kjempes for under krig men også vernes om da selten skulde være vunnet. Det siste er ikke falt i god jord. For øvrig er Schjelderups skildring for meget av en solstrålefortelling. Forut for selren gikk et beklagelig nederlag, hvor forhandlingsutvalget hadde gitt efter alt langt. Det er nødvendig å anta dette, fordi det viser hvor vanskelig og farefull situasjonen var efter 25. september 1940.

Den dato utløste ingen motstandsbevegelse — men alle folk ned. Her krengtes alle krefter for å skape en motkraft. Det lyktes efter hvert — men det tok tid.

Det er i denne artikkel som i de forrige artikler gitt et bilde av utrykningen, å finne frem til en linje uten angrep på noen. Neppes noen av de deltagende har hatt linjen klar for seg. Men hver har ydet sitt bidrag til det utrykningen logikk som gjorde at man godt bedre ved begynnelsen av 1942 som i april dagene